

# MONUMENTEN INVENTARISATIE PROJECT

## Ten geleide

Het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) is een landelijk opgezet project met het doel om in betrekkelijk korte tijd - 5 jaar - een inventarisatie te verkrijgen van bouwkunst en stedenbouw uit de periode 1850-1940. De uitvoering van het project wordt verzorgd door de provincies. In Gelderland heeft de provincie de Stichting MIP-Gelderland opgericht, die belast is met de uitvoering van het project.

In Gelderland wordt het MIP uitgevoerd conform de Gelderse streekplan-indeling: Midden-Gelderland, Oost-Gelderland, Veluwe en Rivierenland. Binnen deze inventarisatiegebieden wordt per gemeente geïnteriseerd.

Het eindprodukt, waarover de gemeenten de beschikking krijgen, bestaat uit 3 rapporten, te weten een regiobeschrijving, een gemeentebeschrijving en een inventarisatierapport.

In de regiobeschrijving wordt op hoofdlijnen een schets gegeven van ontwikkelingen die bepalend zijn geweest voor de ruimtelijke kwaliteit, i.c. bouwkundige en stedenbouwkundige karakteristieken, uit de periode 1850-1940 in het inventarisatiegebied. Het betreft veelal ontwikkelingen en karakteristieken die behalve van lokaal belang ook een boven-lokaal belang vertegenwoordigen.

In de gemeentebeschrijving, die kan worden beschouwd als een verfijning die betrekking heeft op een deel van het grondgebied van de regiobeschrijving, worden op beknopte wijze de voornaamste historisch-geografische, sociaal-economische, bouwkundige en stedenbouwkundige ontwikkelingen uit de periode 1850-1940 weergegeven.

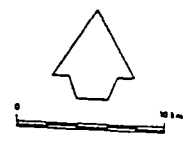
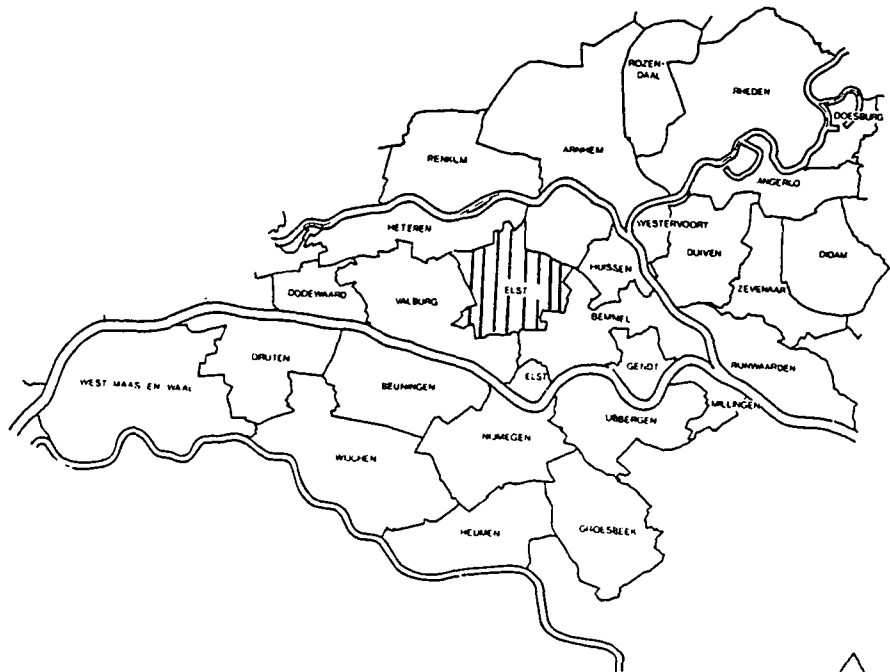
In dit verband dient hoofdstuk 4.5. *Karakterisering geïnteriseerde bebouwing* afzonderlijk te worden genoemd. Het betreft een hoofdstuk dat als "schakel" fungeert tussen het beschrijvende en het inventarisatiegedeelte, te weten het inventarisatierapport.

Het inventarisatierapport voorziet in een beknopte weergave per gemeente van de gebouwde omgeving uit de periode 1850-1940 in de vorm van objecten en complexen op basis van de uitgewerkte MIP-formulieren.

Hoewel de 3 rapporten afzonderlijk kunnen worden gelezen, verdient het aanbeveling het inventarisatiegedeelte niet los te zien van het beschrijvende gedeelte en omgekeerd.

**GEMEENTEBESCHRIJVING**

**GEMEENTE ELST**



INHOUDSOPGAVE

|   | Blz. |
|---|------|
| 1. <u>INLEIDING</u>   | 3    |
| 2. <u>BODEMGESTELDHEID EN GRONDGEBRUIK</u>  | 6    |
| 3. <u>INFRASTRUCTUUR</u>  | 8    |
| 4. <u>NEDERZETTINGSSTRUCTUUR</u>  | 10   |
| 4.1. Algemeen   |      |
| 4.2. Functionele ontwikkelingen - periode 1800-1850<br>- periode 1850-1900<br>- periode 1900-1940 |      |
| 4.3. Stedebouwkundige structuur: - Elst<br>- Lent<br>- Verspreide bebouwing                       |      |
| 4.4. Ontwikkelingen na 1940   |      |
| 4.5. Karakterisering geïnvesterde bebouwing   |      |
| 4.6. Typologie uitbreidingen gemeente Elst 1850-1940  |      |
| 4.7. Bijzondere gebieden  |      |
| <u>GERAADPLEEGDE ARCHIEVEN/BIBLIOTHEKEN, KAARTMATERIAAL EN LITERATUUR</u>                         | 19   |

1. INLEIDING

De gemeente Elst ligt in het inventarisatiegebied Midden-Gelderland en bestaat uit 2 van elkaar gescheiden gebiedseenheden:

- het grondgebied met de kern Elst, de gehuchten Merm, Lienden, Aam, Reeth, Bredelaar, de Laar en Eimeren (oppervlakte 3.593 hectare), en
- het grondgebied van Lent (oppervlakte 716 hectare), met gelijknamige kern.

Deze tweedeling is tot stand gekomen na de gemeentelijke herindeling van 1818. Beide delen zijn met elkaar verbonden door middel van de Grift en de Griftdijk, waarbij Lent werd opgenomen in de gemeente Elst. De gemeenten Valburg en Bemmelen beschikken over het tussenliggende gebied. Behalve aan Valburg en Bemmelen grenst de gemeente Elst aan de buurgemeenten Heteren, Arnhem, Nijmegen en Huissen.

Diverse afwateringskanalen bepalen de gemeentegrens, zij het zonder aaneengesloten structuur. De Eldense Zeeg, de Verloren Zeeg en de Huissense Zeeg bepalen de grens met Arnhem, resp. Valburg en Bemmelen. De zuidgrens van de gemeente wordt gevormd door de Waal.

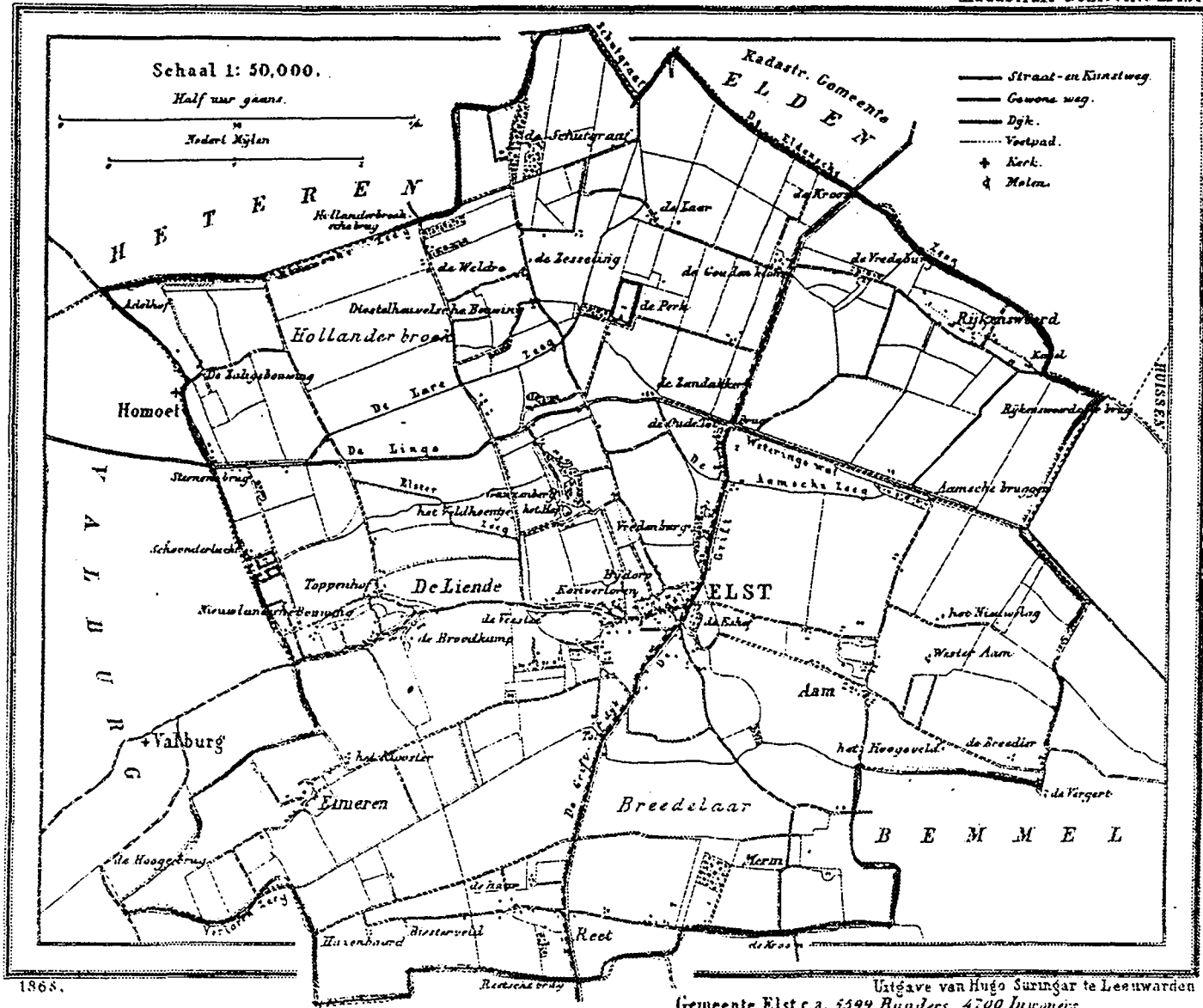
De fruitverwerkende industrie die in opkomst is in de 2e helft van de 19e eeuw, gaat in de 20e eeuw de hoofdrol spelen in het industriële leven van de gemeente Elst.

Op 1 januari 1989 telde de gemeente Elst 17.646 inwoners.

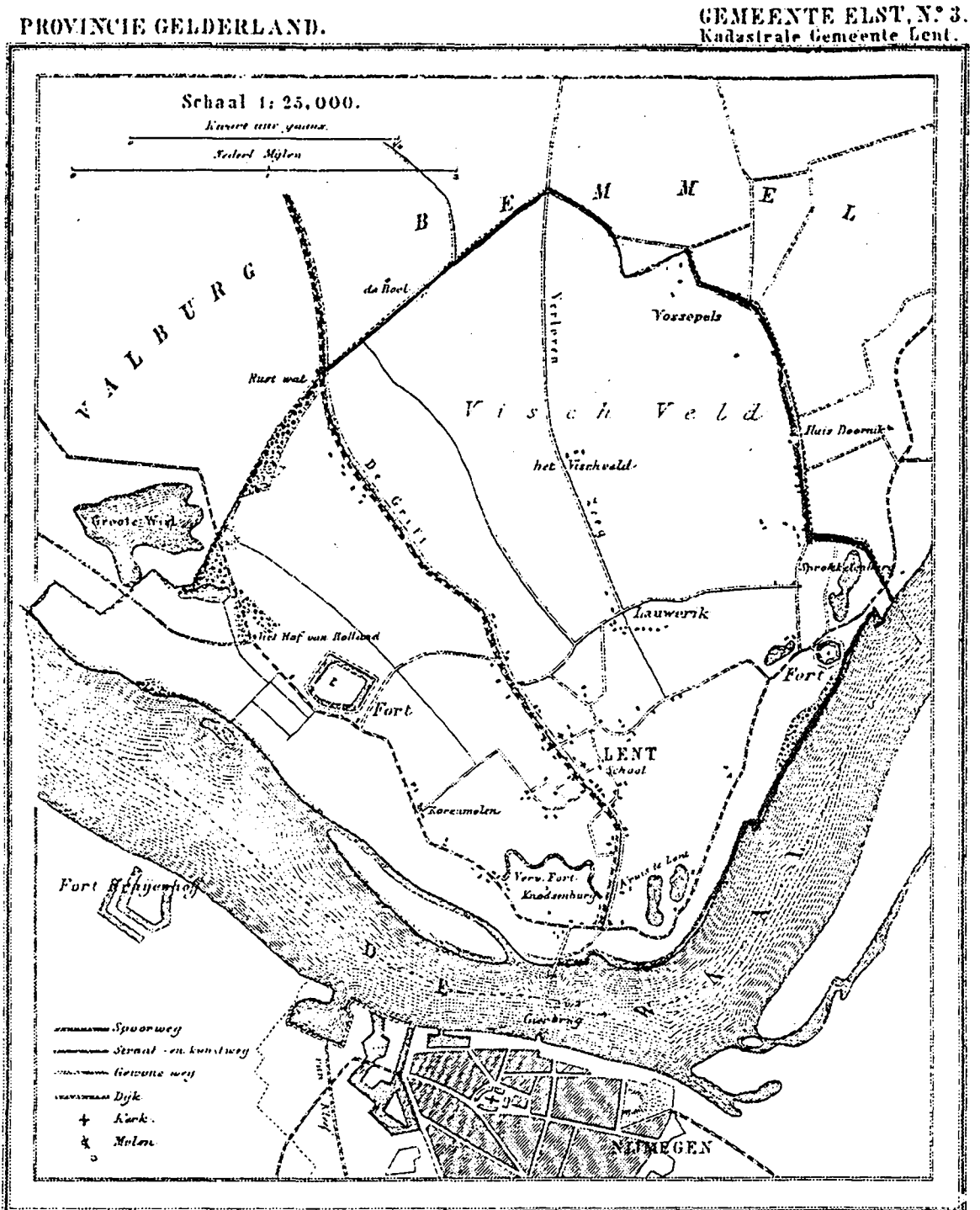
Afbeelding 1  
Gemeente Elst omstreeks 1868

PROVINCIE GELDERLAND.

GEMEENTE ELST N. 21.  
Kadastrale Gemeente Elst.



Afbeelding 1a  
Gemeente Elst omstreeks 1868



2. BODEMGESTELDHEID EN GRONDGEBRUIK

Zo'n 200.000 jaar geleden hebben de Rijn en de Maas door de Gelderse Vallei - een laagte ten noordoosten van de Over-Betuwe - gestroomd. Gedurende de Saale-ijstijd hebben de grote rivieren hun stroombedding in westelijke richting verplaatst, omdat het landijs de weg naar het noorden onmogelijk had gemaakt. Pas na het afsmelten van de ijsmassa's, (zo'n 120.000 jaar geleden) heeft de Rijn zijn noordwaartse afstroming kunnen hervatten. Ofschoon de landijsmassa's gedurende de Weichsel-ijstijd Nederland niet hebben bereikt is de Rijn opnieuw in westelijke richting gaan afstromen.

In het arctische klimaat zijn de rivierbeddingen drooggevallen. Aan het eind van het Weichselien (ca 12.000 jaar geleden), heeft de Rijn een brede laagvlakte, waarvan de Betuwe deelt uitmaakt, gevormd. Daarbij is in de Over-Betuwe een aantal brede stroomruggen gevormd, waarvan 2 in de gemeente Elst, die in het centrum van de gemeente samenkomen: de stroomrug tussen Haalderen (gemeente Bemmelen) en Driel (gemeente Heteren) en de stroomrug tussen Bemmelen, Elst en Herveld (gemeente Valburg).

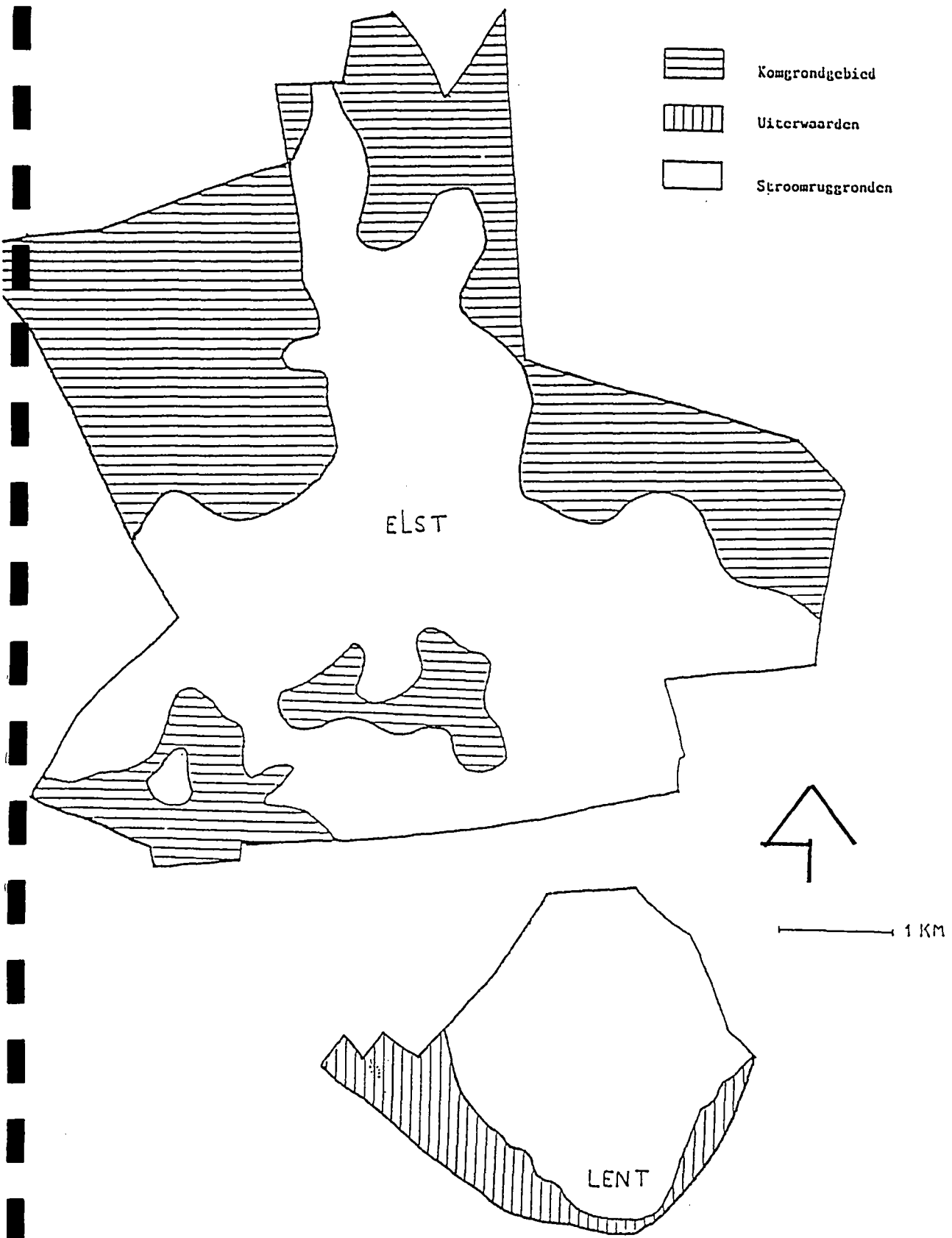
Het grondgebruik in de periode 1850-1940 heeft betrekking op de stroomruggen, de komgronden en de uiterwaarden. Beide laatstgenoemde eenheden zijn overwegend in gebruik als grasland. Tevens vond kleiwinning voor de baksteenfabricage plaats in de uiterwaarden. Op de stroomruggen bevinden zich de akker- en fruitteeltgebieden. In de akkergebieden waren tarwe en tabak belangrijke producten. Tabak in de 19e eeuw, tarwe werd na 1920 niet meer verbouwd. De fruitteelt heeft betrekking op tuinbouw en boomgaarden.

De afwatering van het grondgebied van Elst wordt verzorgd door de Eldense Zeeg, de Verloren Zeeg, de Huissense Zeeg, Larezeeg, Aamse Zeeg, Elster Zeeg en de Linge. Hierop vindt afwatering plaats van de strookvormig verkavelde komgronden en de blokvormig verkavelde stroomruggen. De Grift heeft geen rol gespeeld in de afwatering van het gebied.

De kernen in de gemeente Elst (Elst en Lent), alsmede de gehuchten (Lienden, Eimeren, Merm, Aam, Reeth, Bredelaar en De Laar) hebben alle met elkaar gemeen dat ze zowel op de stroomrug als aan een oude dichtgeslibde geul gesitueerd zijn.

Als gevolg van de wisselende rivierstanden en rivierverleggingen en het daarmee gepaard gaande overstromingsgevaar zijn op een aantal plaatsen op de stroomrug tussen Haalderen en Driel, en rondom Oosterhout (gemeente Valburg) kunstmatige heuvels aangelegd, die worden genoemd. Een aantal van deze woerden is in de gemeente Elst aanwezig bij Bredelaar, Eimeren, Lienden, Aam en Reeth. De Laar en Merm zijn gelegen op smalle ruggen.

**Afbeelding 2**  
Geomorfologische kaart gemeente Elst





3. INFRASTRUCTUUR

De radiale wegenstructuur met als middelpunt Elst volgt het patroon van eeuwenlang geleden dichtgeslibde geulen.

Deze radiale structuur wordt gevormd door wegen naar Valburg, Bommel en Driel en is later aangevuld met het tracé over de Griftdijk naar Arnhem en Nijmegen.

Tussen Aam en De Laar ligt een komgrondgebied met lage ruggen. Op deze ruggen zijn de wegen aangelegd. De Weteringse Wal naast de Linge doorsnijdt de noordelijke helft van de gemeente Elst, tussen Rijkerswoerd (gemeente Arnhem) en Homoet (gemeente Valburg). Ten noordwesten van de kern Elst volgen de hoofdwegen de noordwestelijke oriëntatie op de Linge en de Eldense Zeeg en de strookvormige verkaveling. In de omgeving van De Laar wordt de oriëntatie op de Eldense Zeeg in noordoostelijke richting gevolgd. Op de brede stroomrug tussen Haalderen, Elst en Herveld strekken de wegen zich overwegend in oost-westelijke richting uit, het meanderingsproces van de Waal volgend; bij Elst buigen de wegen naar het noorden.

Op het grondgebied van Lent volgen de wegen eveneens het meanderingsproces. De Grift is in 1608 gegraven als verbinding tussen Waal en Rijn, resp. Nijmegen en Arnhem. Wanneer omstreeks 1740 de Grift verzandt, resteert de wegverbinding over de Griftdijk, die tussen 1825 en 1850 beklinkerd werd.

Elst vormde het knooppunt van een tweetal spoorlijnen. In 1879 is de spoorlijn Arnhem-Nijmegen aangelegd. Over de Waal werd een spoorbrug aangelegd. In Elst en Lent werden stations gebouwd. Het station te Lent werd begin 20e eeuw opgeheven. In 1882 werd de Betuwespoorlijn (Elst-Tiel) geopend. De latere aanleg van het rangeerterrein te Elst onderstreept de overslag- en centrumpositie van Elst in de Over-Betuwe. In 1908 opende de Betuwsche Stoomtram Maatschappij een tramverbinding tussen Lent, Elst, Arnhem, Huissen en Doornenburg. Vanaf 1928 nam de bus (GTW) het openbaar vervoer in het oostelijk deel van de Over-Betuwe over.

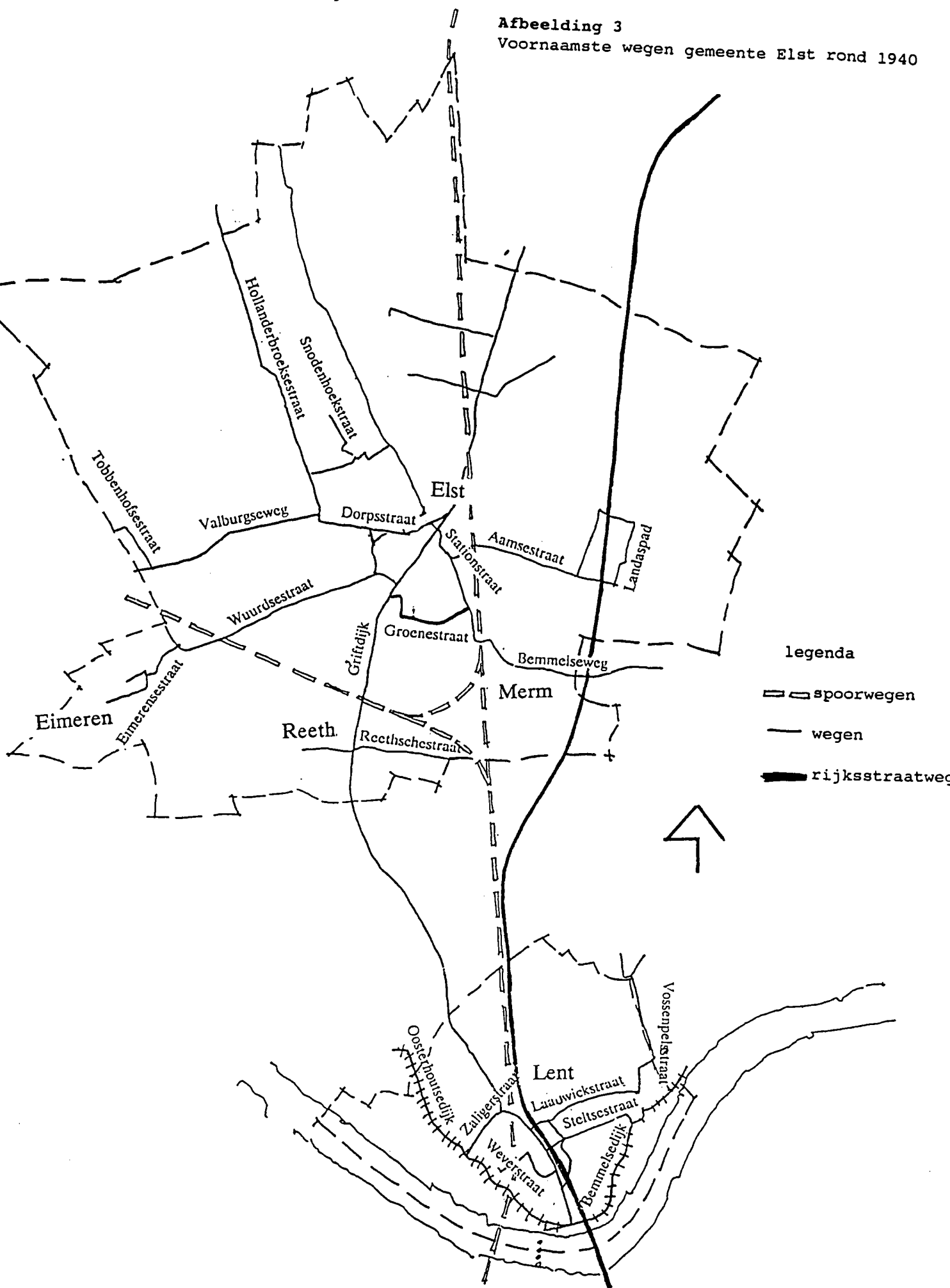
De Waal en de gierpontverbinding met Nijmegen waren van belang voor Lent. De gierpont werd buiten bedrijf gesteld in 1936, in verband met de opening van de Waalburg ten behoeve van het wegverkeer. De oudste dijken zijn tussen de 12e en 14e eeuw aangelegd.

In de 13e eeuw werd de Waalbandijk te Lent aangelegd.

In de 2e helft van de 19e eeuw werd rond Lent een tweetal forten gebouwd ter verdediging van de vestingstad Nijmegen. Het gaat om het Fort Boven-Lent en het Fort Beneden-Lent. De vesting Knodsenburg (16e eeuw) verkeerde toen al in vervallen staat. Na de ontmanteling van de vestingwerken van Nijmegen verloren deze forten hun functie en raakten in verval. In de jaren '30 van de 20e eeuw werden enkele kazematten gebouwd.

Reeds in 1898 beschikte de gemeente Elst over een eigen electriciteitsfabriek. Deze werd in 1923 door de P.G.E.M. overgenomen.

Afbeelding 3  
Voornaamste wegen gemeente Elst rond 1940



#### 4. NEDERZETTINGSSTRUCTUUR

##### 4.1. Algemeen

Rond het begin van de jaartelling is Elst al bekend vanwege de Gallo-Romeinse tempels. De oude kern van Elst bevindt zich rond de Dorpsstraat. In Karolingische tijden fungeerde de Over-Betuwe als doortochtgebied tussen het Frankische zuiden en het Fries/Saksische noorden. Aam en Ressen-Bemmel liggen dan aan de hoofdverbinding tussen Nijmegen en Arnhem. Lent wordt in 1172 schriftelijk vermeld. Het schependom van Nijmegen kreeg een deel van de Lentse uiterwaarden in bezit. In 1585 wordt op Lents grondgebied fort Knodsenburg gebouwd. In deze tijd waren Nijmegen en Arnhem tot overeenstemming gekomen omtrent het graven van een voor handelsverkeer bestemd kanaal tussen beide steden; in 1607 is begonnen met het graven van de Grift. De daarbij vrijkomende grond werd verplaatst naar de westoever en vormt sindsdien de Griftdijk. Het onderhoud van de Grift, de opening van het Pannerdens Kanaal in 1707, en de toegenomen belangstelling van Arnhem voor de handel met Antwerpen en Kleef, hebben het belang van de Grift doen afnemen. Bijgevolg verzwakte de regionale functie van de Over-Betuwe als doortochtgebied, hetgeen tegelijkertijd de zelfverzorgende functies heeft gestimuleerd. Elst heeft zich in de Over-Betuwe ontwikkeld als een plaats met een centrum-, resp. regionale functie. De landbouw vormde de hoofdbron van bestaan.

##### 4.2. Functionele ontwikkelingen

###### **Periode 1800-1850**

De voornaamste ontwikkeling in de gemeente Elst gedurende de eerste helft van de 19e eeuw betrof die in het uiterwaardengebied rond Lent. Grote delen van de uiterwaarden zijn tot omstreeks 1810 in beheer geweest van het schependom van Nijmegen, waarna de grens werd verlegd tot het midden van de rivier. Nadat de Waal in de 18e eeuw grote delen van de Lentse uiterwaarden had weggeslagen, drong Nijmegen in 1815 niet meer aan op het gezag hierover. De bevolking was werkzaam in de landbouw. Tuinbouw werd op beperkte schaal toegepast. De stijfsel-fabriek/bierbrouwerij te Lent bood emplooi aan enkele werknemers. Pas rond 1850 kwam in het stagnerende, agrarische beeld verandering, toen de rijksweg Nijmegen-Arnhem over de Griftdijk met klinkers werd geplaveid.

###### **Periode 1850-1900**

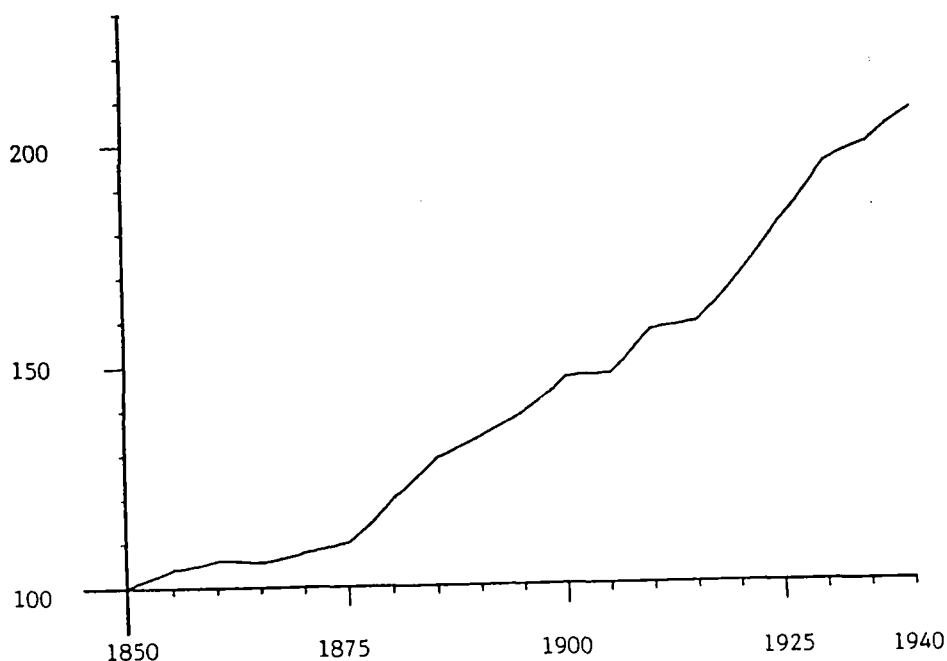
In het begin van de jaren '60 van de 19e eeuw veranderde het landschapsbeeld rond Lent in 2 opzichten: een uitbreiding van het tuinbouw- en boomgaardareaal, alsmede de bouw van 2 forten. In Elst stonden in 1875 2 vruchtenconservenfabrieken en een meelfabriek. De bedrijvigheid beperkte zich tot de stijfsel-fabriek en de nieuwe rietmattenfabriek. De baksteenfabricage speelde vanaf 1868 een rol in de werkgelegenheid. Op het huidige grondgebied van de gemeente Elst hebben tussen 1868 en 1914 3 steenfabrieken gestaan (rondom Elst).

Het belang van de tabaksteelt nam af ten gunste van de fruitteelt, die sterk in opkomst was na 1865. De vraag naar fruit vanuit Duitsland, Nijmegen en Arnhem heeft hieraan zeer sterk bijgedragen. De verwerking van aardappelen, appels, en suikerbieten werd rond 1870 zelf ter hand genomen. Met name rond Lent nam het aantal kassen toe. De industrie richtte zich in 1900 op de verwerking van lokale grondstoffen en agrarische produkten (2 steenfabrieken, 1 vruchtensapfabriek, 1 bierbrouwerij, 1 roomboterfabriek, 1 meelfabriek en 1 rietmattenfabriek).

#### Afbeelding 4

Bevolkingsontwikkeling gemeente Elst 1850-1940

(indexcijfers: 1850, 4.477 inwoners = 100)



#### Periode 1900-1940

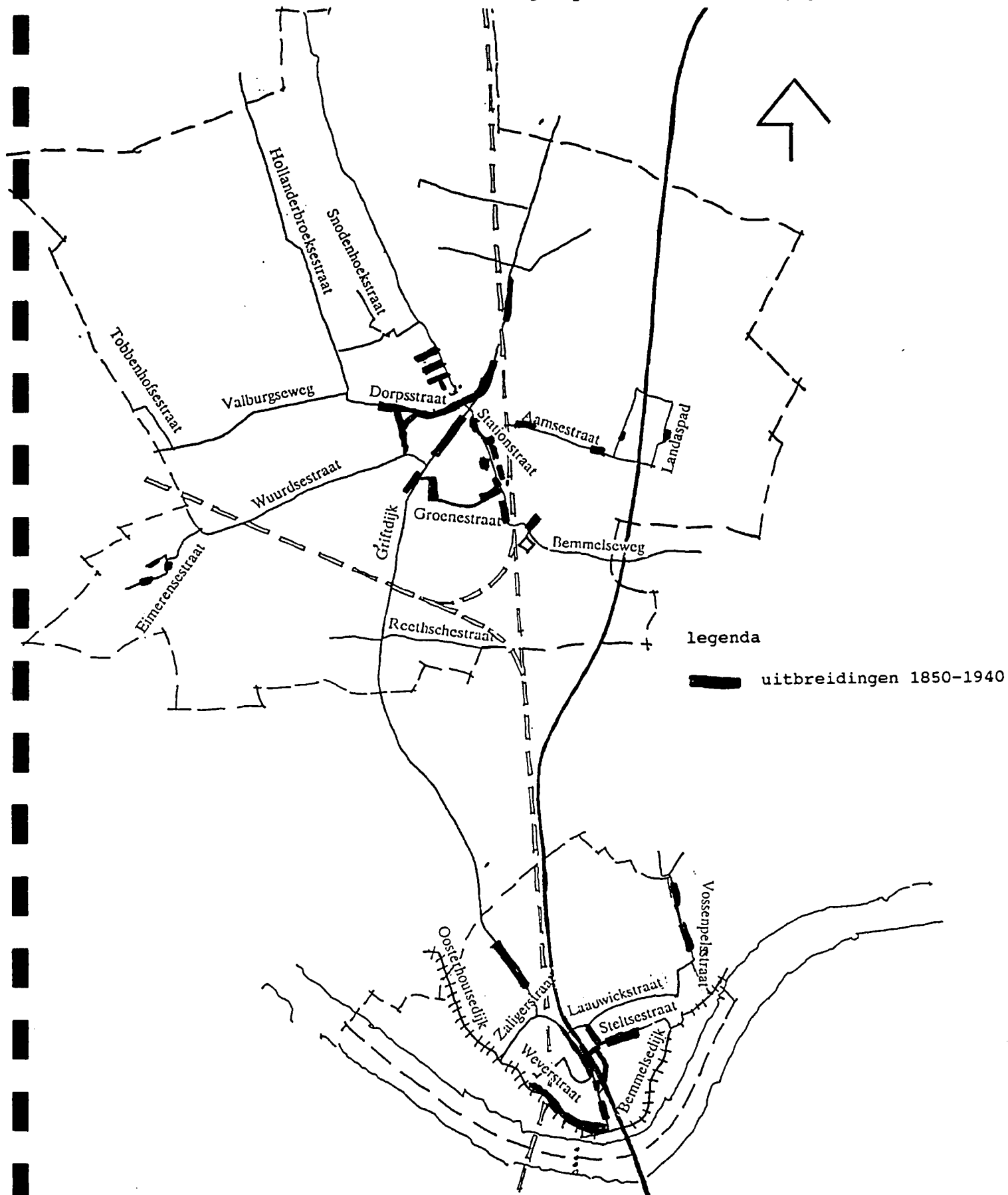
In het transport van de Lentse fruitteeltprodukten heeft de spoorverbinding weinig aandeel gehad. Het sluiten van het spoorstation te Lent rond de eeuwwisseling heeft dan ook weinig invloed gehad op de afzet van de produkten. De nieuwe vruchtensapfabriek te Elst (1902), de electriciteitscentrale (1898) en de oprichting van de eerste veiling van Nederland te Elst (1903) hebben de centrale verzorgingsfunctie van Elst voor de Over-Betuwe, sterk vergroot. De Over-Betuwe is in de eerste helft van de 20e eeuw in eerste instantie als fruitteeltgebied bekend. Daardoor is de aloude functie van de Over-Betuwe - als verbinding tussen Nijmegen en Arnhem - meer op de achtergrond geraakt. De rol van de tuinbouw is in de gemeente Elst steeds invloedrijker geworden. Afgezien van de vruchtenconservenfabrieken, wordt de fruitteelt als bedrijfstak uitgebreid met een kistenfabriek, een constructiebouwbedrijf/sproeimachinefabriek en een betonwarenfabriek (voor onderdelen van kassen). De periode 1916-1929 is voor de gemeente Elst een periode van relatieve voorspoed geweest.

De bevolkingsgroei tussen 1850 en 1940 is het grootst geweest tussen 1916 en 1929 (zie afbeelding 4).

Rond 1930 ondervond ook Elst invloed van de economische crisis: de teeltbeperking in de tuinbouw en fruitteelt en scherpe daling in de baksteenfabricage.

Als gevolg van de aanleg van de Waalbrug voor het wegverkeer in 1936 nam het forensenverkeer niet alleen toe, maar vestigden zich ook steeds meer bedrijven in Elst. De apparatenfabriek die in 1937 in Elst werd gesticht, is een voorbeeld van bedrijfsverplaatsing (vanuit Nijmegen) naar een goedkopere en centrale lokatie. Rond 1938 werd te Elst het voormalige landgoed Kostverloren door de gemeente aangekocht. Na de Tweede Wereldoorlog zal deze tendens zich voortzetten.

Afbeelding 5  
Schematische weergave uitbreidingen gemeente Elst 1850-1940



4.3. Stedebouwkundige structuur per kern

De cultuurgronden en het stroomdradenpatroon bepalen de stedebouwkundige structuur van de gemeente Elst. Op de cultuurgronden zijn de nederzettingen ontstaan en de stroomdraden zijn de dragers van de infrastructuur (zie afbeelding 5).

**Elst**

De bebouwing van Elst concentreerde zich met name in de kern Elst. Al vrij vroeg is er een industriële ontwikkeling in het gebied Aamsestraat, Stationstraat die samenhangt met de fruitverwerking. Vanaf ca. 1880 werd langs de Rijksweg Noord villabebouwing gerealiseerd. Binnen de kern verdichtte de bebouwing aan de Dorpsstraat en onderging deze een functiewijziging door toename van het winkelbestand en horecagelegenheden. Lintbebouwing vond verder plaats langs de uitvalswegen, o.a. de Grote Molenstraat, de Valburgseweg, Stationstraat (villa-achtige bebouwing begin 20e eeuw), Willemsstraat, Vlasstee, Aamsestraat en Smidstraat. Zuidelijk van de kern langs de Rijksweg Zuid werden herenhuizen en villa's gebouwd. Arbeiderswoningen worden langs de 1e en 2e Molenbergstraat, de Beatrixstraat, de Prins Hendrikstraat, de Emmastraat en Groenestraat gebouwd. Ten zuiden van de kern aan de Bemmelseweg werd rond 1920 bij de daar gelegen steenfabriek een complex arbeiderswoningen gebouwd.

**Lent**

De kern Lent kende in de periode 1850-1940 slechts een beperkte ontwikkeling. Deze ontwikkeling vond plaats als lintvormige verdichting of uitbreiding langs de Oosterhoutsedijk en de Steltsestraat en na 1930 eveneens langs de Griftdijk Zuid. In het zuidoostelijk deel van Lent kwam vanaf 1900 de kassenbouw tot ontwikkeling.

**Verspreide bebouwing**

Op de oude cultuurgronden vond clustering plaats van boerderijbouw in de buurtschappen Lienden, Eimeren, Aam, Reeth, Merm en Bredelaar.

4.4. Ontwikkeling na 1940

De oorlogsverwoestingen, waarbij een kwart van de woningvoorraad verloren ging en de aankoop van het landgoed Kostverloren (1938) leidden tot de uitvoering van een wederopbouw- en nieuw stratenplan. Lent en vooral Elst maakten de sterkste uitbreiding door, waarbij de uitbreidingen aanvankelijk aan noordelijke zijde en later in westelijke en zuidelijke zijde van de kern plaatsvonden. Aan de oostzijde van de spoorlijn kwam de industrie verder tot ontwikkeling.

#### 4.5. Karakterisering geïnventariseerde bebouwing

##### **Wonen**

In de beide dorpskernen van de gemeente Elst, te weten Elst en Lent, en langs hun uitvalswegen worden enige villa's met onder meer neo-classicistische elementen, middenstandswoningen en kleinere woonhuizen aangetroffen.

##### **Werken**

De karakteristieke bebouwing in de categorie werken bestaat voornamelijk uit boerderijen. Zij zijn vrijwel allemaal in het buitengebied gelegen. Van de hallehuisboerderijen zijn met name het type met zadeldak of mansardedak en siermetselwerk in de voorgevel markant voor Elst. Als afgeleide vorm van het hallehuis komt de T-boerderij, soms met een villa-achtig voorhuis, voor. Enkele boerderij-complexen zijn opgedeeld in een los woonhuis en bijgebouwen. Twee krukhuishoerderijen zijn in 1947 in Delftse Schoolstijl opgericht. In Lent staan 2 fabrieken uit de 20e eeuw en bevinden zich nog enkele stookkelders met schoorsteen. De voormalige herberg bij de opgeheven veerplaats in Lent stamt uit 1911.

##### **Infrastructuur**

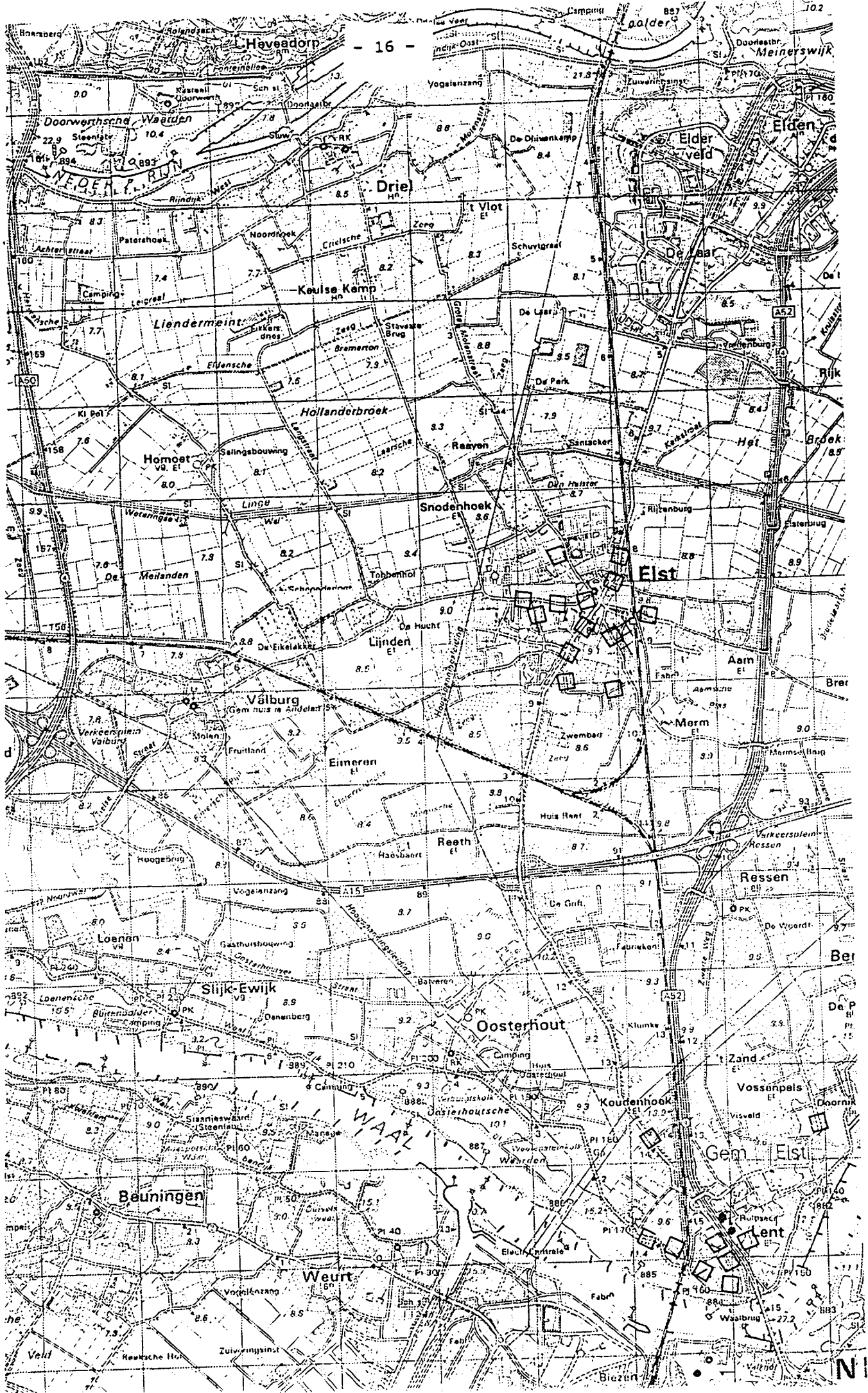
De geïnventariseerde infrastructurale objecten zijn alle in Lent gesitueerd; een voormalig tramhuisje (ca. 1905), 2 grenspalen en een waterpompstation (XXb) en het P.G.E.M. openluchtstation met een blok dienstwoningen (XXb).

In Lent worden tevens 2 forten en 3 kazematten (1933) aangetroffen.

##### **Maatschappelijke voorzieningen**

Als uiting van het geestelijk leven werden in Elst een R.K. kerk van het basilicatype met pastorie in Bossche Schoolstijl, een protestants zaalkerkje, 2 begraafplaatsen en een klooster opgericht, in Lent een basilicakerk in neogotische stijl met begraafplaats als onderdeel van de Middeleeuwse kerk, en een klooster. Elst bezit een school met meesterswoning (ca. 1900), Lent 2 scholen (ca. 1900 en XXb).






#### 4.6. Typologie uitbreidingen gemeente Elst 1850-1940


Toelichting bij kaart 1

| Type aanduiding | Type-omschrijving | Bijzondere gebieden |
|-----------------|-------------------|---------------------|
|-----------------|-------------------|---------------------|

##### Gebieden zonder woonfunctie

|   |   |  |
|---|---|--|
| Industriegebieden   | - functie: industrie/bedrijvigheid/handel/verkeer (b.v. spoorwegemplacement, vliegveld)   |  |
|  | - inrichting en bebouwing vaak in samenhang met specifieke locatie en/of specifieke functies (b.v. haventerreinen, kolenmijn/waterleidingbedrijf) |  |

##### Andere aanduidingen

|   |  |  |
|---|--|--|
| - Lineaire ontwikkelingen   |  |  |
|  | - functie: gemengd of wonen                    |  |
|   | - niet-planmatige en planmatige ontwikkelingen |  |

#### 4.7. Bijzondere gebieden

De term bijzonder gebied wordt gehanteerd voor gebieden die zijn gebouwd of aangelegd in de periode 1850-1940. Bij de beoordeling is de criterialijst (zie blad 18) gehanteerd volgens de zgn. "MIP-handleiding". Hierbij zijn grotere samenhangende (stede-)bouwkundige structuren bekeken. Bij de bouwkundige inventarisatie zijn samenhangende bouwkundige complexen aangegeven.

Dat in de gemeente geen of weinig bijzondere gebieden voorkomen, zegt niets over de schoonheid of opbouw van de gemeente.

In de gemeente Elst komen geen bijzondere gebieden uit de periode 1850-1940 voor.

CRITERIA VOOR DE AANUIDING BIJZONDERE GEBIEDEN

- I. Intrinsieke stedenbouwkundige kwaliteit, zoals:
  1. kwaliteit van het ruimtelijk concept;
  2. betekenis vanwege de verkaveling/inrichting/voorzieningen;
  3. betekenis vanwege architectonische/architectuurhistorische kwaliteit;
  4. betekenis vanwege specifieke vorm voor specifieke functionele ontwikkelingen (b.v. havengebied, city-ontwikkeling, sportpark)
  
- II. Bijzondere historische betekenis, zoals:
  1. structuur, bestemming of verschijningsvorm, verbonden met en duidelijk uitdrukking gevend aan een specifieke politieke, culturele, geestelijke, sociale, economische of algemeen historische ontwikkeling;
  2. betekenis voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en voor de ontwikkeling van het stedenbouwkundig denken;
  3. betekenis vanwege de innovatieve waarde of pioniersfunctie (type, motief, datering)
  
- III. Stedenbouwkundige betekenis in ruimere omgeving, zoals:
  1. betekenis als onderdeel van een groter geheel
  2. betekenis vanwege ruimtelijke relaties met de omgeving;
  3. betekenis vanwege markering van het stadsbeeld, als ruimtelijke of functionele dominant in een groter geheel of als representant van een groter geheel
  
- IV. Gaafheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)
  
- V. Zeldzaamheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)

GERAADPLEEGDE ARCHIEVEN/BIBLIOTHEKEN/KAARTMATERIAAL EN LITERATUUR

**Archieven en bibliotheken**

- \* Rijks Archief in Gelderland
- \* Gemeente Elst
- \* Katholieke Universiteit Nijmegen, faculteitsbibliotheek Beleidswetenschappen
- \* Stichting Arnhemse Openbare en Gelderse Wetenschappelijke Bibliotheek
- \* Bibliotheken Provincie Gelderland

**Afbeelding**

- \* Afbeelding 1 Gemeente Elst omstreeks 1868
- \* Afbeelding 1a Gemeente Elst omstreeks 1868
- \* Afbeelding 2 Geomorfologische kaart gemeente Elst
- \* Afbeelding 3 Gemeente Elst, belangrijkste wegen omstreeks 1940
- \* Afbeelding 4 Bevolkingsontwikkeling gemeente Elst 1850-1940
- \* Afbeelding 5 Schematische weergave uitbreidingen gemeente Elst 1850-1940
- \* Kaart 1 Typologie uitbreidingen gemeente Elst 1850-1940

**Geraadpleegd kaartmateriaal**

- \* Topografische kaart 1/25.000, 1/50.000, diverse jaargangen
- \* Rivierkaart 1/10.000, circa 1915
- \* Topografische en Militaire Kaart 1/25.000, 1850-1864
- \* Kaartenboek van Gelderland 1843
- \* J. Kuyper, Gemeentatlas van Gelderland, 1868, Leeuwarden 1970

Literatuur

- \* De Beaufort, R.F.P. en van den Berg, H.M., *De Betuwe*, 1968
- \* Brouwer, J., *Een eeuw Elst 1883-1983; de dorpskern in historisch perspectief*, Elst, 1984
- \* De Bruin, H.P. (red.), *Het Gelderse rivierengebied uit zijn isolement; een halve eeuw plattelandsvernieuwing*, Zutphen, 1988
- \* Centrale cultuurtechnische commissie, *Rapport voor de ruilverkaveling Over-Betuwe-Noord*, Utrecht, 1971
- \* Egberts, H., *De bodemgesteldheid van de Betuwe*, Den Haag, 1950
- \* E.T.I., *Gemeente Elst; welvaartsbronnen en ontwikkelingsmogelijkheden*, Arnhem, 1958
- \* Gorissen, F., *Stede-atlas van Nijmegen*, Brugge, 1956
- \* Heiningen, H. van, *Het Gelderse rivierengebied*, Haren, 1971
- \* Historische Kring Lent, *Lent lang vervlogen tijd*, 1987
- \* Hol, A.R., *De Betuwe*, Leiden, 1957
- \* Jansen, H., *Lent*, 1986
- \* Janssen, G.B., *Verdwenen steenfabrieken te Elst*, in: *Tabula Batavorum*, 1983
- \* Kehl, P.A.M., *Historische schetsen van eenige dorpen en kasteelen in de Over-Betuwe*, Nijmegen/Bemmel, 1910
- \* Mentink, G.J. en Mentink-Zuiderweg, Ch., *Elst van heden naar verleden; schets van enige ontwikkelingen in het dorp Elst, met name in de 19de en 20ste eeuw*, Zutphen, 1976
- \* Mentink, G.J. en Os, J. van, *Over-Betuwe; geschiedenis van een polderland 1321-1977*, Zutphen, 1985
- \* Taminiau, J.L.L., *Geschiedenis van Elst in de Over-Betuwe en zijn RK-parochie vanaf het begin van het jaar O.H. 690 tot op onze dagen*, Nijmegen/Utrecht, 1946
- \* Vereniging Gelre, *Statistische beschrijvingen van de steden en het platteland van Gelderland uit 1808, deel 3 Het Kwartier van Nijmegen*, Arnhem, 1986

Oosterbeek, 1991

Stichting MIP-Gelderland  
Oranjeweg 60  
6861 BL OOSTERBEEK  
tel. 085 - 336 326